

UDK: 327(5-15)
Biblid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 3, str. 263–281

Originalni naučni rad
Primljen 1. oktobra 2018.
Odobren 22. oktobra 2018.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1803263J>

Izučavanje Bliskog istoka u časopisu *Međunarodni problemi* od 1950. do 1990. godine

Slobodan JANKOVIĆ¹

Apstrakt: U radu je predstavljena analiza članaka objavljenih u *Međunarodnim problemima* — naučnom časopisu Instituta za međunarodnu politiku i privredu. Autor je koristio analizu sadržaja i istoriografsku metodu u izučavanju 12 istraživačkih članaka. Obrađeni članci su hronološki poređani na period pre i period posle 1956. godine. To je bila godina u kojoj socijalistička Jugoslavija počinje sa primenjivanjem spoljne politike na osnovama nesvrstanosti, a posle kraćeg vremena postaje i jedan od članova osnivača Pokreta (nesvrstanih). Istovremeno, ta godina manje ili više korespondira sa krajem Balkanskog pakta. Autor je posebnu pažnju posvetio analizi ideoloških stavova i stila korišćenog u tekstovima poredeći ih sa politikom zvaničnog Beograda ka Moskvi i Vašingtonu. Janković zaključuje da je nakon 1950. revolucionarni žar nestao i da marksistički okvir za izučavanje stvarnosti međunarodnih odnosa na Bliskom istoku osetno splasnjava.

Ključne reči: Međunarodni problemi, Bliski istok, Sovjetski Savez, marksizam, nesvrstanost, jugoslovenska spoljna politika, Institut za međunarodnu politiku i privredu.

¹ Autor je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad predstavlja deo projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” (br. 179029), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu u periodu 2011–2018. godine.

Pregled i ocena bavljenja Bliskim istokom u *Međunarodnim problemima*, naučnom časopisu u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu (u daljem tekstu IMPP), u periodu postojanja socijalističke Jugoslavije ima najmanje dvostruku upotrebnu i naučnu opravdanost. Prvo je mogućnost upoznavanja sa ocenama i analizama nekadašnjih jugoslovenskih stručnjaka kako bi se mogla izvršiti komparativna poređenja sa današnjim pristupima i uvidima u bliskoistočnu politiku, bilateralne i multilateralne odnose, te unutrašnju politiku sa međunarodnim posledicama. Takođe, uvid u tadašnje naučne radove može da bude koristan i kao ponovno i, možda, drugačije sagledavanje uzroka nekih od sadašnjih procesa u tom turbulentnom delu sveta.

Ovakav rad svakako zahteva metodološku jasnoću. Analiza sadržaja, uz narativnu historiografsku metodu, korišćena je kao najcelishodnije za navedenu vrstu istraživanja. U pogledu odabira tekstova bilo je potrebno odrediti kriterijum za odabir tekstova i geografski omeđiti Bliski istok.² U pogledu prostora kao kriterijuma za odabir članaka odabran je arapski svet uz izuzetak Komorskih ostrva i Somalije. Tome valja dodati Iran, Tursku i naravno Izrael kao tradicionalne zemlje Bliskog istoka, snažne i bitne države u tom delu sveta u saglasju sa najčešćim određenjem Bliskog istoka u stručnoj literaturi.

Kriterijum za odabir tekstova je takođe složen. Da li obratiti pažnju na sve tekstove koji u sebi sadrže podatke o teritorijama i zemljama navedenog regiona?³ U analizi Kolonijalne grupe IMPP (jedno od nekadašnjih odeljenja Instituta) *Kriza kolonijalnog sistema* predočavaju se spoljnotrgovinski trendovi između kolonijalnih metropola i SAD i kolonija i polukolonija, u koje se svrstavaju i formalno nezavisne države Bliskog istoka – poput tadašnjeg Kraljevstva Egipta.⁴ Međutim, taj i slični tekstovi ne bave se posebno Bliskim istokom ili nekom bliskoistočnom zemljom. Tu je i pitanje kako se odrediti spram tekstova o pojedinim zemljama regiona? U tom smislu, uzet je kriterijum oblasti interesovanja, odnosno da li se u određenoj studiji bavi problemima i procesima koji imaju međunarodne posledice ili uzroke ili ne.

Sledeća dilema je bila da li se tekstovima baviti hronološki ili po tematici. S obzirom na broj tekstova i na razlike u temama – pregled stanja u pojedinačnoj državi sa osvrtom na njenu spoljnu i bliskoistočnu politiku, studija neke krize ili rata te analiza makroregionalnih procesa, uz ideološki okvir koji je diktirao s vremena

² O problemima definisanja Bliskog istoka vidi u: Slobodan Janković, „Sukobi na Bliskom istoku – osnovna obeležja”, *Međunarodni problemi*, Vol. LIX, br. 2–3, 2007, str. 266–307.

³ Budući da su mnoge od današnjih zemalja na početku perioda kojim se bavimo bile kolonije, u ovom radu koristimo pojam teritorije.

⁴ Kolonijalna grupa instituta, „Kriza kolonijalnog sistema”, *Međunarodni problemi*, god. II, br. 2–3, april–jun 1950, str. 49–97.

na vreme pristup u analizi delovanja pojedinih država, npr. SSSR – izabran je hronološki pristup, uz izvesno odstupanje. Uz sve njegove manjkavosti, takav pristup je celishodniji i zbog evolucije spoljne politike Jugoslavije te kasnijeg pojavljivanja nesvrstanosti kao faktora u analizi međunarodnih odnosa, ali i postepenog otopljanja odnosa sa Sovjetskim Savezom. *Ergo*, hronološki pristup je izabran jer postoji ujednačenost koja se očituje u ideološkim okvirima analize i istovremeno prati razvoj političkih procesa, npr. proces dekolonizacije, razvoja arapskog socijalizma i nesvrstanosti kroz vreme. Ipak, u toku studije ukazala se potreba da se razdvoji prikazivanje sadržaja istraživanja i odabira teme u pojedinim člancima ne samo hronološki, već i da se u posebnom poglavlju ukaže na ideološke naslage (svetonazor) u tekstovima i uticaj zvanične spoljne politike na govor primenjen u studijama koje su objavljivane u *Međunarodnim problemima*. To nam pomaže da delimično uvidimo postoji li poklapanje naučnog pogleda i spoljnopolitičkog opredeljenja nekadašnje SFRJ. Analizirani radovi su podeljeni na dva nejednaka poglavlja i perioda, od osnivanja časopisa 1950. do 1956. godine, kada zvanični Beograd prilazi principima nesvrstanosti, te pet godina kasnije postaje jedan od osnivača Pokreta (1961. na samitu u Beogradu) i od 1956. sve do 1990. godine u kojem je nesvrstanost bila vodeći i konstantni element spoljne politike zemlje. Osim toga, to je period u kojem počinje ponovo otopljanje odnosa sa Sovjetskim Savezom i smanjenje obima eventualne saradnje sa NATO-om kroz Balkanski pakt.⁵ Nakon uspostavljanja navedenih kriterijuma ostaje dovoljno tekstova za analizu.

Od kolonijalizma do nesvrstanosti (1950–1956)

Prvi hronološki period odnosi se na vreme kada je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ) u periodu od 18. marta do Vidovdana (28. juna) 1948. godine nakon kritika sovjetskog rukovodstva i izbacivanja iz Informbiroa bila pod pritiskom SSSR-a, a da se istovremeno Londonskom deklaracijom od 20. marta iste godine našla pod pritiskom Zapada da se odrekne Trsta.⁶ Partijsko vođstvo je odabralo da sačuva glave i napravi kompromis sa Londonom i Vašingtonom, zbog

⁵ Peter Vukman, "The Balkan Pact, 1953–58: An analysis of Yugoslav-Greek-Turkish Relations based on British Archival Sources", *Mediterrán Tanulmányok* [Études sur la région méditerranéenne], Szeged, Vol. 22, 2013, pp. 25–36.

⁶ Leo Mates, *Nesvrstanost: teorija i savremena praksa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1970, str. 208–209.

čega je počelo da dobija novčanu pomoć već od avgusta 1949. godine,⁷ (kako bi nabavljalo robu široke potrošnje ali i određenu mehanizaciju za industrijske pogone), a ne samo u hrani od 1950. godine, kako tvrdi Leo Mates.⁸ Velika Britanija i SAD su nastojale da „drže Tita na površini”.⁹ Interesantno je da su na Zapadu najveći promoteri titoizma, tj. Titove vladavine bili Englezi, pa su iskoristili i prvi sastanak Saveta NATO-a 14. septembra 1949. godine da promovišu finansijsku pomoć Jugoslaviji.¹⁰

Razlaz sa SSSR-om i približavanje Zapadu podrazumevao je i kraće, posredno pridruživanje NATO-u kroz stvaranje Balkanskog pakta, koji je stupio na snagu 23. maja 1953. godine.¹¹ Međutim, period sukoba Moskva-Beograd, trajao je do 1954. godine.¹² Relaksacija u odnosima sa Moskvom smanjiće zavisnost Jugoslavije od Zapada, dok će jačanje zemalja Trećeg sveta omogućiti jugoslovenskom rukovodstvu da nastavi da bude nezavisnija, a opet mezimče Zapada – budući da Jugoslavija zadržava ulogu alternative sovjetskom socijalizmu, glavnom antagonisti Zapada. Njena uloga u Pokretu nesvrstanih omogućiće nezavisnije delovanje Beograda i uticati na ograničavanje uticaja Moskve u novosnovanim državama – bivšim kolonijama.

Prvi tekst koji, doduše samo delimično, može da se razmotri u kontekstu našeg istraživanja je članak Mirka Pauta o bivšim italijanskim kolonijama od 1950.

⁷ Videti odluku Stejt departmenta od 1. septembra 1949. za odobravanje novčane pomoći (kredita): “Department of State Policy Statement”, Secret 711.00/9–149, 1 September 1949, Yugoslavia, Foreign Relations of the United States, 1949, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume V. Nakon višemesečnih diplomatskih pregovora, kao i uz posredovanje enigmatskog Kastiljonea kao ličnog Titovog izaslanika, američka Izvozno-uvozna (EXIM) banka odobrila je 25. avgusta prvi kredit Jugoslaviji u iznosu od 20 miliona dolara, dok su Britanci pregovarali za davanje kredita od 8 miliona britanskih funti: “Current Economic Developments”, Lot 70 D 467, Secret No. 219, 12 September 1949, Foreign Relations of the United States, 1949, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume V, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v05/d572>, 25/09/2018.

⁸ Leo Mates, *Nesvrstanost: teorija i savremena praksa*, op. cit., str. 214.

⁹ The Chargé in Yugoslavia (Reams) to the Secretary of State, Belgrade, 24 June 1949, 860H.5151/6–2449: Telegram, Foreign Relations of the United States, 1949, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume V, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v05/d549>, 25/09/2018.

¹⁰ “Memorandum of Conversation, by the Secretary of State”, CFM Files, Lot M–88, Box 144, Memos Conv Formins and Sec Sep 1940, Foreign Relations of the United States, 1949, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume V, 14 September 1949, William Z. Slany, Rogers P. Churchill (eds), United States Government Printing Office, Washington, 1975, p. 956.

¹¹ Više o tom savezu vidi: Aleksandar Životić, „Jugoslovenska spoljna politika tokom Suecke krize i stabilnost Balkanskog pakta 1956–1957”, *Arhiv*, god. VIII, br. 1–2, 2007, str. 138–149.

¹² Vidi više u: Željko Ž. Mirkov, *Spoljna politika Jugoslavije 1948–1956. i pitanje Balkanskog pakta*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2018, str. 226.

godine.¹³ Mahom se radi o istorijsko-privredno-pravnom pregledu Libije (Tripolitanije, Fezana, Kirenaike), Eritreje i Somalije. Autor je prikazao efekte italijanskog prisustva, osvajanja, upravljanja i potom posleratnog angažmana u ovim afričkim teritorijama od kojih je samo Libija (tj. kolonijalne teritorije od kojih je sačinjena) predmet ove studije. Paut ukazuje na proces težnji ka nezavisnosti odnosno oslobođenju od italijanske uprave među delom Libijaca predvođenih religioznim redom i porodicom Senusi, koja će kasnije uz podršku Velike Britanije vladati Libijom sve do Gadafijeve revolucije (1951–1969).¹⁴ Autor iznosi pregršt ekonomskih pokazatelja, između ostalog i zanimljivost da je Italija jedina kolonijalna sila koja je više ulagala u kolonije nego što je iz njih uzimala, tj. „one su sa ekonomskog gledišta, prema dosadašnjim merilima, skoro beznačajne”.¹⁵ Paut se bavi predratnom i posleratnom analizom odnosa evropskih i svetskih sila oko pomenutih teritorija. Tako je zanimljiva analiza francuske, britanske, sovjetske i američke politike. Primetno je odsustvo ideoloških i negativnih gledišta spram SAD, uz ukazivanje na dvostruku igru SSSR-a, čemu autor posvećuje dve stranice (119–120) i njene predloge o podeli interesnih sfera u nekadašnjoj italijanskoj koloniji Libiji. Paut jasno razlučuje francuske motive da u Ujedinjenim nacijama glasa protiv nezavisnosti Libije, kao i motive Engleske da postupa suprotno.¹⁶ Englezi su nastojali da očuvaju vojne baze koje su stekli u Libiji tokom Drugog svetskog rata u kome su saradivali sa Idrizom Senusijem, dok je Francuska bila protiv nezavisnosti Libije zbog opasnosti od širenja političkog virusa na njene kolonije.

Prva studija koja nudi sumarnu analizu bliskoistočne politike, i to a) iz ugla velikih sila, b) unutrašnje odnose i c) međunarodne odnose na lokalnu, d) ocena značaja položaja zemalja Bliskog istoka, e) značaj nafte s posebnim osvrtom na naftno pitanje Irana – data je u studiji potpisanoj incijalima M.P., što najverovatnije upućuje na redakciju časopisa *Međunarodni problemi* ili na samog Mirka Pauta. Autor se osvrće na područje između istočnih obala Mediterana do Avganistana i Pakistana, uz opasku da se ne bavi Izraelom.¹⁷ Kao i tekst o kolonijama, tako i ovaj rad započinje kraćim istorijatom i donošenjem opštih ocena o aktuelnom stanju, gde se ukazuje na zadržan „vazalni” odnos nominalno nezavisnih država na Bliskom

¹³ Mirko Paut, „Pitanje bivših italijanskih kolonija”, *Međunarodni problemi*, god. II, br. 6, novembar–decembar 1950, str. 103–123.

¹⁴ Izvedene opet uz logističku pomoć Libije. Vidi više o tome u: Mirko Paut, „Pitanje bivših italijanskih kolonija”, op. cit. str. 105.

¹⁵ Ibid., str. 112–116.

¹⁶ Ibid., str. 118–119.

¹⁷ M.P., „Aspekti političkih zbivanja na Bliskom i Srednjem Istoku”, *Međunarodni problemi*, god. III, br. 4, jul–avgust 1951, str. 54, 57.

istoku prema velikim silama i velikim kompanijama.¹⁸ Naglašava se i prenaglašava, u skladu sa tadašnjom spoljnom politikom, negativna uloga Sovjetskog Saveza i posebno Staljina i Molotova, kao naslednike (ruske) carističke diplomatije, koji su pretendovali na teritorijalna proširenja na zemlje Bliskog istoka još od 1940. godine.¹⁹ Čitava stranica u radu se posvećuje politici Sovjeta koji se optužuju za saradnju sa Muslimanskom braćom, pripadnicima nekadašnje SS Handžar divizije, za širenje i podsticanje nemira. U sklopu toga se posebno kritikuje prosovjetska komunistička partija „Tudeh” u Iranu kao servilna Moskvi. Nasuprot tome, članak se neutralno i bez dublje analize odnosi spram odbrambeno-bezbednosne strategije proširenja zapadnih savezništava sa pretenzijama na širenje NATO-a i na Srednji istok. To se navodi i kao potreba bezbednosti. Autor primećuje da se borba „domaće buržoazije” protiv prisustva stranih trupa ili za nacionalizaciju preduzeća (u vlasništvu stranog kapitala), te za oslobođenje kolonija – ujedinjenje doline Nila – delimično vode i kao rezultat delovanja „druge zainteresovane strane sile”.²⁰ U članku se ukazuje i na novu pojavu – „ideju neutralnosti i treće sile”. Autor te 1952. godine ocenjuje pozitivna, ali kao teško izvodiva, nastojanja „koliko bi to u uslovima novog rata objektivno bilo moguće ostvariti”.²¹

Teorijski pristup se ne ističe, ali se podrazumeva da je marksistički. Članci počinju često tako što se u prvoj rečenici navede nešto aktuelno. Nema postavljanja hipoteza, što ne ometa autora ili autore da ukažu na složenost odnosa, kako unutrašnjeg privrednog i kulturnog razvoja tako i raznovrsnost interesa velikih sila i lokalnih zemalja.

Poslednji tekst iz ovog perioda posvećen je odbrambenom sistemu „Srednjeg istoka”. U njemu autor opet naglašava strateški geografski položaj tog prostora u čemu prati i ranije tekstove koji se odnose na Bliski istok.²² Ovde je opet primetan neutralan i pregledni pristup predstavljanju procesa koji navode Veliku Britaniju da 13. oktobra 1951. predloži uspostavljanje komande Srednjeg istoka u sporu sa Kairom oko trupa u Suecu i sudbine Sudana (još uvek britanske kolonije). U okviru politike Velike Britanije na Srednjem istoku, autor se osvrće i na održivost tadašnjih modela raspodele profita od eksploatacije nafte na primeru Irana. Međutim, dok

¹⁸ Ibid., str. 56.

¹⁹ Ibid., str. 55.

²⁰ Ibid., str. 59.

²¹ Ibid., str. 63.

²² H. Stojanović, „Odranbeni sistem Srednjeg istoka”, *Međunarodni problemi*, god. IV, br. 4, mart–april 1952, str. 59–62.

se sve politike predstavljaju opisno, za SSSR se čuvaju negativne ocene i optužbe za „imperijalne pretenzije SSSR-a”.²³

Tekst Alberta Vajsa, profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i delegata FNRJ na suđenju nacistima u Nirnbergu, donekle odskače, ne toliko opisnim stilom, koliko tematikom i odsustvom spoljnopolitičke analize. Reč je o odlomku iz studije o novoosnovanoj jevrejskoj državi pod nazivom „Tri godine države Izrael”, u kojem Vajs ukazuje na značaj konstantne i masovne imigracije i praktičnih problema naseljavanja Jevreja iz različitih zemalja i kultura. Autor opisno predstavlja uređenje zemlje i stavlja naglasak na organizovanje četiri vrste seoskih zajednica uz primećivanje manjkavosti u „klasnom osveščivanju trudbenika”.²⁴ Ipak, u tekstu se ukazuje i na spoljnopolitičku dimenziju odnosa Jugoslavije i Izraela i svrstavanja vodećih sila u Prvom arapsko-izraelskom ratu 1948–1949. godine.

Nesvrstanost i spoljnopolitička analiza od 1956. do 1990. godine

Nakon što je vrhovni vođa FNRJ Tito posetio Indiju i Burmu 1954. godine, postavile su se osnove za razvijanje saradnje sa rastućim brojem zemalja koje su sticale nezavisnost u procesu dekolonizacije i manjim brojem onih koje su i pre Drugog svetskog rata formalno bile suverene. Azijsko-afrička saradnja bila je oličena u Bandunškoj konferenciji, na kojoj Jugoslavija nije učestvovala, ali će uskoro uz maleni Kipar biti jedina evropska zemlja u novom svrstavanju i time postati važan diplomatski igrač.

Posle višegodišnje pauze objavljen je još jedan sistematični članak o Bliskom istoku, i to 1958. godine. Stojiljkovićev članak je prvi u periodu u kojem nastaje i razvija se nesvrstanost kao glavna odlika jugoslovenske spoljne politike. U tekstu posvećenom mogućnostima ujedinjenja arapskog sveta na Srednjem istoku, Stojiljković iznosi tezu da je „arapski politički razvitak” neumitan.²⁵ Misli se na nekoliko procesa od nacionalnog oslobođenja i nacionalizma koji se za razliku od unutrašnje jugoslovenske politike, definiše kao progresivan i drugačiji od buržoaskog, preko osamostaljivanja u odnosu na stare kolonijalne metropole i

²³ Ibid., str. 61.

²⁴ Albert Vajs, „Tri godine Države Izrael”, *Međunarodni problemi*, god. III, br. 5, septembar–oktobar 1951, str. 51–61.

²⁵ Dragan Stojiljković, „Arapski svet i faktori njegovog ujedinjavanja”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 93.

procesa arapskog ujedinjenja za koji naš autor poput drugih stranih autora toga doba, smatra opštestarapskim stremljenjem.²⁶ Sintagma „politički razvitak” dovoljno je široka da uključi i arapski socijalizam koji se baš te 1958. godine dodatno afirmiše pučom u Iraku i napretkom levih snaga u Egiptu. Dok se u osnovnom tekstu obavezno pominje „mlada radnička klasa”, dotle se u fusnotama odmerenije sagledavaju osobenosti različitih arapskih zemalja u njihovoj „progresivnoj politici”. Zbog vladavine levih režima i politike ujedinjenja oličene u Ujedinjenoj Arapskoj Republici (1958–1961), Sirija i Egipat su u tekstu predstavljeni kao primeri progresivnih politika i osnove arapske nezavisnosti.²⁷ Autor primećuje da Saudijska Arabija vodi i drugačiju politiku s osloncem na „stare pozicije” i ukazuje na retrogradne elemente koji su stvorili kratkotrajnu Arapsku državu (tj. Arapsku Federaciju, Jordana i Iraka) koja je nestala vojnim pučem izvedenim u Iraku 14. jula 1958. godine.²⁸

Kada 1952. godine kritikuje neutralnost, partijski funkcioner Bulajić to čini jer je ona tih godina procenjivana kao naklonjenija SSSR-u, što se vidi, na primer, i u tekstu jednog od najvažnijih italijanskih ambasadora u 20. veku Pjetra Kvaronija (Pietro Quaroni) objavljenom u časopisu *Le Mond Diplomatic* 1957. godine na temu sovjetske spoljne politike nakon Staljinovog režima.²⁹ Međutim, već 1958. godine počinju ocene poput „pozitivne neutralnosti”.³⁰ Gostujući predsednik Savetodavne skupštine Kraljevine Maroko Ben Barka navodi da je nova spoljna politika Maroka zasnovana na principima „nevezivanja i nezavisnosti”.³¹ U istom broju časopisa od 1958. godine objavljen je i članak o ekonomskim odnosima Francuske i Magreba.³²

Nakon četiri godine u *Međunarodnim problemima* izlaze dva predavanja arapskih autora. Prvo je održao kasniji egipatski političar i generalni sekretar Ujedinjenih nacija Butros Gali – te 1962. godine profesor Kairskog univerziteta – na temu arapskog federalizma, ali je ono bilo propagandnog karaktera radi promovisanja egipatske politike ujedinjavanja arapskog sveta.³³ Drugo predavanje

²⁶ Ibid., str. 78–80, 87.

²⁷ Ibid., str. 85, 89.

²⁸ Ibid., str. 91.

²⁹ Pietro Quaroni, “La politique extérieure de l’U.R.S.S. depuis le régime stalinien”, *Le Monde diplomatique*, Mars 1957, <https://www.monde-diplomatique.fr/1957/03/QUARONI/22087>, 20/09/2018.

³⁰ Dragan Stojiljković, „Arapski svet i faktori njegovog ujedinjavanja”, op. cit., str. 88, 90.

³¹ El Mehdi Ben Barka, „Maroko i nasleđeni problemi”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 97–100.

³² Vojislav Arsenijević, „Ekonomski odnosi Francuske i Severne Afrike”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 114–135.

³³ Boutros Ghali, „Arapski federalizam”, *Međunarodni problemi*, god. XIV, br. 1, 1962, str. 139–146.

je o situaciji na Arabijskom poluostrvu održao irački profesor istorije Ali Al-Daud, inače zaposlen u iračkom Ministarstvu spoljnih poslova.³⁴

Prva studija koja se sistematično bavi međunarodnim odnosima na Bliskom istoku u razdoblju nakon 1958. godine je analitičko-pregledni članak Ranka Petkovića. Za razliku od Pauta i Stojilkovića, Rankovićeve analiza naglašava delovanje velikih sila uz zanemarivanje unutrašnjih političkih i ekonomskih kretanja u zemljama regiona. Autor poseban značaj pridaje razmatranju vojno-političke strategije i jačanju uloge SAD i SSSR uz uporedno opadanje uloge Velike Britanije i naročito Francuske nakon agresije na Egipat, tj. na Suecki kanal 1956. godine. U pitanju je politički neuspeh zajedničkog poduhvata vojski Izraela, Velike Britanije i Francuske nakon nacionalizacije koju je izvršio Egipat. To je bio poslednji put pre 1990. godine da su Moskva i Vašington delali u istom smeru na prostoru Bliskog istoka. Petković je posebno analizirao uticaj SSSR-a na bliskoistočne arapske partnere i kratkoročnog aranžmana kao oslonjenog na srazmeru izraelske opasnosti.³⁵

Najizdašniji istraživač na temu Bliskog istoka u posmatranom periodu jugoslovenske nauke o međunarodnim odnosima, Vatroslav Vekarić, pojavljuje se sa prvim radom na temu makroregije i naftnim koncesijama na Bliskom istoku.³⁶ Rad je usmeren na vrste ugovora i promene u načinu ugovaranja profita i ulaganja u naftnoj industriji u šire gledanom regionu, te pravnoj regulativi vezanoj za tu temu.

Najviše tekstova koji se direktno bave pitanjima Bliskog istoka objavljeno je u časopisu *Međunarodni problemi* tokom sedamdesetih godina. Posle Petkovića i Vekarića, Leo Mates, jedno vreme direktor IMPP-a i jugoslovenski diplomata, piše podužu studiju o bliskoistočnim sukobima, nastavljajući tradiciju necitiranja domaćih autora (izuzev sopstvenog teksta o Vijetnamu od 1973). To je utoliko neobičnije što je Petković, kolega iz IMPP-a, samo četiri godine ranije takođe obradio sve dotadašnje sukobe, izuzev poslednjeg iz 1973. godine koji se zbilo kasnije. Za razliku od Petkovića, Mates analizira ne samo odnose velikih sila, nego i spoljnu politiku Izraela i prvi se upušta u razmatranje evolucije palestinskog pitanja – temu kojoj će se Vekarić posvetiti u svojoj doktorskoj disertaciji.³⁷ Mates je

³⁴ Mahmoud Ali Al-Daud, „Ciljevi i sredstva borbe naroda Arabije za slobodu”, *Međunarodni problemi*, god. XIV, br. 1, 1962, str. 147–152.

³⁵ Ranko Petković, „Bliski istok i velike sile”, *Međunarodni problemi*, god. XXII, br. 2, 1970, str. 101–103, 104 (f. 11).

³⁶ Vatroslav Vekarić, „Evolucija petrolejskih koncesija u zemljama Bliskog istoka”, *Međunarodni problemi*, god. XXIV, br. 3, 1972, str. 127–136.

³⁷ Leo Mates, „Evolucija konflikata na Bliskom istoku i velike sile”, *Međunarodni problemi*, god. XXVI, br. 2, 1974, str. 13–20.

analizirao posledice diplomatskog dejstvovanja SAD, odnosno šatl diplomatije tadašnjeg predsednika Ričarda Niksona (Richard M. Nixon) i njegovog savetnika Henrija Kisindžera (Henry Kissinger) po Bliskom istoku, te učešća SSSR-a u usaglašavanju primirja i rezolucija Ujedinjenih nacija na pregovorima u Ženevi. Zaključak Matesa je bio da razmeštanje trupa UN uz garancije Moskve i Vašingtona nakon rata na Jom Kipur (1973) „omogućava dalje pregovore i razvijanje borbe oko pitanja državnosti Palestinskih Arapa”.³⁸ Autor je pokušao da objasni razloge saglasja SAD, SSSR-a i Velike Britanije da se stvore jevrejska i arapska država na tlu britanskog mandata Palestine. Ali ono što je neobično je to da je prenebregnuo proces naseljavanja Jevreja, za koji piše samo da je tekao: „I Židovi i Arapi su tu došli i osnovali svoje države u različitim razdobljima”, bez pozivanja na pismo Makmahona Huseinu, vođu Hašemita od 1915. godine.³⁹ Mates je takođe pogrešno interpretirao i Balfurovu deklaraciju, kojom nije obećana država Jevrejima već nedefinisano „nacionalno ognjište”. Važno obeležje navedenog teksta je da predstavlja prvo razmatranje „aspiracija Palestinskih Arapa” i mogućnog stvaranja „kakve-takve palestinske arapske države”.⁴⁰ Autor je naveo i kako se promenila pozicija Jugoslavije u Ujedinjenim nacijama povodom rešenja koje je predviđeno za sudbinu Palestine 1947. godine.⁴¹ Mates ukazuje kako je pitanje Palestinskih Arapa posle 1949. godine svedeno samo na pitanje arapskih izbeglica, te da je 1967. ono i dalje bilo skrajnuto, da bi nakon 1973. godine ponovo izbilo u prvi plan.⁴² Trenutak najveće polarizacije u odnosima SAD–SSSR Mates vidi upravo u 1967. godini i ratu, ali istovremeno to smatra i momentom početka pregovora.

Iste godine (1974), u sledećem broju časopisa objavljena je međunarodnopravna studija bliskoistočnih sukoba iz pera Aleksandra Magaraševića, profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, sa detaljnom i visprenom analizom kako bliskoistočnog sukoba tako i ključne Rezolucije Saveta bezbednosti 242 (1967). Ono što odlikuje ovog autora naspram Matesu je jasno teorijsko određenje i pozivanje na strane i domaće autore, uključujući i samog Matesa. To ne spori saznajni domet prethodnih autora već upućuje na drugačiji naučni i metodološki pristup. Autor polazi od „prava međunarodnih kriza”, utvrđuje neobičnosti rešenja u tekstu rezolucija Saveta bezbednosti i objašnjava njihove posledice – pogotovo Rezolucije

³⁸ Ibid., str. 13.

³⁹ Pismo britanskog vojnog upravnika Egipta šerifu Meke i Medine koji je bio vođa Arapa iz zapadnog dela Arabijskog poluostrva. Taj dokument je bio polazište za posleratno preuređenje dela Bliskog istoka.

⁴⁰ Ibid., str. 13.

⁴¹ Ibid., str. 14–15.

⁴² Ibid., str. 25–26, 32.

242 koja je prvobitno bila britanski nacrt.⁴³ Magarašević se potom osvrće i na Rezoluciju Generalne skupštine UN 181 (1947) i rezolucije Saveta bezbednosti UN 95 (1951), 338, 339 i 340 (1973). Reč je o studiji višestruko značajnoj za poznavaoce međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, pomorskog prava, međunarodnog prava uopšte, te multilateralne diplomatije i, naravno, bliskoistočne politike. Autor je analizirao posebno ulogu Saveta bezbednosti i izneo niz zaključaka. U skladu sa tadašnjom politikom i pravnom logikom, Magarašević je očekivao afirmisanje principa samoopredeljenja u slučaju Palestinaca.⁴⁴ Dakle, već ovde, za razliku od Matesa koji piše još uvek o „Palestinskim Arapima“, počinje da se piše o „Palestincima“. Takođe, autor nedvosmisleno navodi da je međunarodno pravo ovde samo korektiv i da ono „u savremenim uslovima nema prioritarnu ulogu u rešavanju takvih međunarodnih kriza“.⁴⁵

Naredne, 1975. godine uslediće dva članka na temu dešavanja u Mediteranu autora Đorđa Jerkovića i Radovana Vukadinovića. Članak Jerkovića „Beleške o prestrojavanju na Mediteranu“ je upravo to – niz beležaka i osvrti. Tekst nema uvoda ni zaključka, činjenice se iznose bez naročitog reda, a autor razmatra inicijative za evropsku bezbednost (Konferencija u Helsinkiju) u sklopu politika velikih sila, inicijativa pojedinih evropskih zemalja, kako zapadnih tako i istočnih te neutralnih i Jugoslavije, zatim stav Pokreta nesvrstanih (IV samit u Alžiru 1973) o krizama u Sredozemlju, evolucija širenja NATO-a i značaj njegovog južnog krila. Autor sumarno navodi stav „progresivnih“ i levih snaga mediteranskih zemalja, te kritikuje pojedine komunističke partije, posebno KP Francuske zbog oslanjanja na Sovjetski Savez:

Verovatno u neposrednoj vezi s tadašnjim akcijama za evropska i svetska savetovanja KP, i pod uticajem poznatih unutrašnjih dogmatsko-sektaških opterećenja, predstavnici pojedinih KP, uz isticanje KP Francuske, blokirali su rad konferencije.⁴⁶

Tu su pomešane i beleške o padu fašističkog režima u Portugalu, dolasku i odlasku vojne hunte na vlast u Grčkoj, politici NATO-a i SSSR-a, nafti i, konačno, o arapsko-izraelskim sukobima. U tonu sa opštim stilom i karakterom teksta autor iznosi politička uverenja bez ikakvog obaziranja na relevantnu ili bilo kakvu

⁴³ Aleksandar Magarašević, „Međunarodnopravna obeležja arapsko-izraelskog sukoba“, *Međunarodni problemi*, god. XXVI, br. 3, 1974, str. 43–53, 56–59, 64.

⁴⁴ Ibid., str. 47, 67.

⁴⁵ Ibid., str. 67.

⁴⁶ Đorđe Jerković, „Beleške o prestrojavanju na Mediteranu“, *Međunarodni problemi*, god. XXVII, br. 2, 1975, str. 27.

literaturu. Tako Jerković smatra da će „likvidacija ostataka kolonijalne prošlosti” doprineti pojavljivanju nekakve „regionalne svesti”, pa pesnički poetira da će se roditi osećanje zajedništva „koje proističe iz činjenice što žive na obalama jezera”.⁴⁷ Pitanje palestinskih Arapa, ratnih operacija na Sinaju 1973. i budućnosti Palestine razmatra se na više mesta.⁴⁸ Jerković čak zaključuje kako federalna jevrejsko-arapska Palestina kao celovita država „kao praktično rešenje izgleda jednako izvodljivo” i naravno „bez sumnje je više u skladu sa duhom vremena”.⁴⁹

Profesor zagrebačkog Fakulteta političkih znanosti Radovan Vukadinović iznenađuje odsustvom izvora, kao uostalom i Jerković. Ipak, Vukadinović ima metodološki sled, od iznošenja okvira analize, a to je prevashodno geopolitičko i geostrategijsko određenje značaja Sredozemlja i promena u tom delu sveta. Vukadinović ukazuje na dugoročnost konflikta na Bliskom istoku, kao delu Mediterana i zaključuje da dogledna nerešivost sukoba pojačava značaj tog dela sveta u politici „globalne ravnoteže supersila”.⁵⁰

Nakon razmatranih tekstova iz prve polovine sedamdesetih godina 20. veka ponovo u *Međunarodnim problemima* dolazi do tematske praznine o Bliskom istoku i to sve do 1989. godine, kada je ujedno objavljen i poslednji članak sa analizom bliskoistočne politike u posmatranom periodu. Vladimir Ortakovski objavio je tekst bez ikakve podele na poglavlja, ali uz korišćenje relevantne literature u daleko većoj meri od prethodnih sintetičkih radova na temu regionalne politike. Pomenuti rad je zapravo izveden iz knjige *Bliskoistočniot konflikt i palestinskoto prašanje: karakteristiki na izraelsko-arapskite vojni*, u izdanju skopskog Komunističkog centra (1989).⁵¹ Pomenuti tekst pruža samo hronologiju arapsko-izraelskih ratova sa minimalnom analizom posledica i konteksta sukoba. Ortakovski je ukazao, kako su приметili domaći autori već ranije, da je od 1949. godine palestinsko pitanje izmenjeno i da je to postalo pitanje izbeglica, kao ranije recimo Magarašević i Mates, ali i da su svedeni na status manjine.⁵² Ukupno uzev, po naučnom doprinosu, odnosno hronološkom karakteru, članak Ortakovskog se može porediti sa Petkovićevom hronikom sukoba objavljenom 1970. godine.

⁴⁷ Ibid., str. 29.

⁴⁸ Na primer videti: str. 30, 36, 37.

⁴⁹ Ibid., str. 37.

⁵⁰ Radovan Vukadinović, „Mediteranska politička pomeranja”, *Međunarodni problemi*, god. XXVII, br. 3–4, 1975, str. 10.

⁵¹ Vladimir Ortakovski, „Rezultati i posledice izraelsko-arapskih ratova”, *Međunarodni problemi*, god. XLI, br. 2–3, 1989, str. 221.

⁵² Ibid., str. 223.

Svetonazor u jugoslovenskoj spoljnopolitičkoj analizi

Pomenuto postojanje ideološkog okvira nije jedinstvena pojava. Takvo polazište postoji i u drugim zemljama, mada se o tome manje piše.⁵³ Teže je danas pisati o tome zbog dominacije određenog stila, s tim što je danas rizik samo u prećutkivanju za razliku od eventualne kritike ideološkog okvira u vremenima dominacije marksizma u socijalističkim zemljama, tj. nacizma u Nemačkoj i njenim vazalnim tvorevinama. Ideološke naslage u studijama i analitičkim člancima objavljenim u *Međunarodnim problemima* u skladu su i sa ostalim tekstovima u tom naučnom časopisu Instituta za međunarodnu politiku i privredu. Da bi se uvideo osnovni pravac poučan je u tom smislu članak o osnovnim smernicama spoljne politike socijalističke Jugoslavije.

Sovjetski Savez

Prvoborac Krsto Bulajić, tadašnji visokopozicionirani funkcioner Komunističke partije Jugoslavije i Makedonije, piše 1952. godine članak po obrascu politkoma u kome se jedino i isključivo napada Sovjetski Savez i „istočni susedi” tj. zemlje Varšavskog ugovora kao agresivne i hegemonističke.⁵⁴ Čak se i „imperijalistička” Italija manje kritikuje zbog Trsta.⁵⁵ Vazda „slobodoljubivo čovečanstvo” ceni našu borbu i politiku, formule su koje su koristili i drugi socijalistički i komunistički režimi u periodu Hladnog rata.⁵⁶ Interesantan je ton članka „Severno-atlantski pakt i Evropska unija” od 1952. godine u kome se Bulajić pozitivno određuje spram ujedinjavanja Evrope (a piše o kapitalističkim zemljama, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Italiji, zemljama Beneluksa itd.) i vojnoj saradnji pod okriljem NATO-a. U zaključku autor čak kritikuje „neutralističke i kapitulantske tendencije koje su se u Zapadnoj Evropi pojavile u odnosu na agresivnu politiku i pritisak SSSR-a”.⁵⁷ Na više mesta navodi se „agresivna politika SSSR” prema Zapadnoj Evropi.

⁵³ Videti na primer: Slobodan Janković, *Anglo-američka obmana*, Catena Mundi, Beograd, 2017.

⁵⁴ Bulajić je bio otpravnik poslova u ambasadi FNR Jugoslavije u Moskvi 1950. godine i kasnije ambasador u još nekoliko zemalja. Vidi: Slobodan Selenić, „Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije”, *Annales for Istrian and Mediterranean Studies: Series Historia et Sociologica*, Vol. 24, No. 4, 2014, str. 559; O Krstu Bulajiću pogledati na: <https://sr.wikipedia.org>, pristup: 24/09/2018.

⁵⁵ K(rsto) Bulajić, „Nešto o osnovim principima naše spoljne politike”, *Međunarodni problemi*, god. IV, br. 4, mart–april 1952, str. 9–11.

⁵⁶ Ibid., str. 13.

⁵⁷ Ibid., str. 14.

Strah od Golog otoka i sukob sa SSSR-om imao je višestruke posledice. Jovan Cvijić i Vasilj Popović u ranom 20. veku koriste termine „Blizi istok” ili „Bliski istok”.⁵⁸ Međutim, Dragan Stojiljković očigledno pod uticajem zapadnjačke literature nakon Drugog svetskog rata koristi termin „Srednji istok”.⁵⁹ Takvi su i ostali autori u *Međunarodnim problemima*, pa na primer u istom broju 4 od 1958. godine Zdenko Rajh piše da nafta i evropske zemlje dolazi sa Srednjeg istoka.⁶⁰ Imajući u vidu skorašnji sukob sa SSSR-om, moguće je da je i to razlog zašto se u Srbiji ranije upotrebljavani termin „Bliski istok”, isto kao i kod Rusa, *Ближний восток* izbegava i u drugoj polovini pedesetih godina. Povratak terminu „Bliski istok” sreće se u objavljenom predavanju u broju 4 od 1968. godine, mada se prepliće sa „Srednjim istokom”.⁶¹

Pri kraju studije o nekadašnjim italijanskim kolonijama, Mirko Paut u skladu sa tadašnjim stilom pisanja, koristi fraze poput: „(k)lasna borba je opšti zakon koji važi ne samo za kolonizatorske sile već i za kolonizovane zemlje”. Nakon razlaza Beograda i Moskve, autori posebno kritikuju Sovjetski Savez, pa tako i Paut ističe da su interesi Sovjetskog Saveza „strani (...) stalnim interesima radničke klase”.⁶²

Ranković 1970. i Vekarić 1972. godine analitički pristupaju ulozi SSSR-a, iako je 1968. godine usledio drugi period napetosti između Beograda i Moskve, ovoga puta u daleko blažoj formi i kao posledica dešavanja u Čehoslovačkoj (Praško proleće), a ne bilateralnih odnosa sovjetskog i jugoslovenskog rukovodstva. Sovjeti će biti meta kritika i u beleškama Đorđa Jerkovića kao prepreka „regionalnoj svesti”, miru i harmoniji na jedinstvenom Mediteranu.⁶³

Borba za nacionalno oslobođenje i klasno osvešćenje

Ideološke fraze, kao nužni dekor teksta – poput donedavno gotovo sveprisutnih opštih mesta o slobodnoj trgovini, demokratizaciji i ljudskim pravima – nastavljaju se. U tekstu od 1951. godine autor ili grupa autora konstatuje da se borba za

⁵⁸ Jovan Cvijić, *L'Annexion de la Bosnie et la question serbe*, Hachette et Cie, Paris, 1909, p. 70; Vasilj Popović, *Istočno pitanje: istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*, Beograd, 1928.

⁵⁹ Dragan Stojiljković, „Arapski svet i faktori njegovog ujedinjavanja”, op. cit.

⁶⁰ Zdenko Rajh, „Rezultati i perspektive zapadnoevropske saradnje”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 14.

⁶¹ Dennis Walters, „Situacija u Evropi posle događaja u ČSSR i situacija na Bliskom istoku”, *Međunarodni problemi*, god. XX, br. 4, 1968, str. 147–148.

⁶² Mirko Paut, „Pitanje bivših italijanskih kolonija”, op. cit., str. 122.

⁶³ Đorđe Jerković, „Beleške o prestrojavanju na Mediteranu”, op. cit.

nacionalnu nezavisnost i pravedniji društveni poredak predvođena domaćom buržoazijom koju slede mase odigrava na neočekivan način. To jest, ona se

(...) ispoljava u za nas čudnim oblicima, odgovarajući društvenim slojevima koji u toj borni učestvuju, te se, na primer, još blede težnje ka socijalizmu ogrću u religiozno ruho i povezuju sa preživelim verskim predrasudama.⁶⁴

Na tragu Frankfurtske kritičke škole pojavljuje se 1968. godine članak diplomate i jedno vreme istraživača IMPP-a Staneta Južniča, koji kritikuje upotrebljivost pojma političke nacije za zemlje u razvoju kao evropski kontekst koji podržava više elemenata koji se nužno ne moraju naći drugde, osobito u crnoj Africi.⁶⁵

Sedamdesetih godina vidno slabi upotreba klasičnih marksističkih termina u člancima autora na temu Bliskog istoka u *Međunarodnim problemima*. U slučaju Petkovića koji zatvara šestu deceniju 20. veka tekstom o ulozi velikih sila, to bi se donekle moglo i shvatiti. Ipak, članak Vatroslava Vekarića o naftnim koncesijama ostavljao je u tim vremenima prostora da se ukaže na društveno-politički progres, uspehe osvešćenih klasa i slično. Međutim toga uopšte nema u članku koji ukazuje na istorijat i pravne posledice politike koncesija nafte i ukazivanja da u narednom periodu preovlađuje princip *rebus sic stantibus* (rešenje u skladu sa okolnostima).⁶⁶ U narednim člancima posvećenim Bliskom istoku, s izuzetkom Jerkovićevih beleški (Jerković, 1975), primetno je manje oslanjanje na marksizam, što nije karakteristika svih članaka u *Međunarodnim problemima*, jer u analizi uopštenih društvenih kretanja, to ostaje teorijski okvir. Magarašević se tako u pravnoj analizi sukoba na Bliskom istoku poziva na progres i na klasnu borbu:

Problem je, uistinu, opšti i univerzalan danas: posredi je opredeljenje klasne suštine i konkretne istorijske uloge određenih načela i pravila međunarodnog prava (...). U pitanju su norme međunarodnog prava, koje u stvarnosti treba da uređuju društvene odnose koji su i ostatak prošlosti, a koje nužno nailaze na suprotstavljanje i otpor različito usmerenih društvenih snaga.⁶⁷

Ipak, to je sporedni deo teksta i ne određuje ukupni ton i analizu.

Posle Jerkovića koji je sav u progresivnim snagama, regionalnoj saradnji i miru na Sredozemlju, Vukadinović prelazi preko toga. Pa navodi da „(b)ez obzira na

⁶⁴ M.P., „Aspekti političkih zbivanja na Bliskom i Srednjem Istoku”, op. cit., str. 54–68.

⁶⁵ Stane Južnič, „Razmatranja o formiranju nacija u nerazvijenim zemljama – uloga istorijskog faktora”, *Međunarodni problemi*, god. XX, br. 4, 1968, str. 23–37.

⁶⁶ Vatroslav Vekarić, „Evolucija petrolejskih koncesija u zemljama Bliskog istoka”, *Međunarodni problemi*, god. XXII, br. 3, 1972, str. 127–136.

⁶⁷ Aleksandar Magarašević, „Međunarodnopravna obeležja arapsko-izraelskog sukoba”, op. cit., str. 67.

različitosti društveno-političkih transformacija” u zemljama Sredozemlja on zapaža afirmaciju težnje za nacionalnoj suverenosti i nacionalnim integritetom.⁶⁸ Ortakovski će 1989. godine kroz posmatranje kvaliteta društvenih procesa zadržati pojedine elemente marksističkog pristupa, kada ih ocenjuje pozitivno ili negativno gledano iz te perspektive.⁶⁹

Zaključna razmatranja

Način izučavanja bliskoistočne politike i arapsko-izraelskih sukoba kao glavne osobnosti tog dela sveta bio je u časopisu *Međunarodni problemi* raznolikog kvaliteta i dometa – od beleški i hronike do sintetičkog promišljanja dijalektike unutrašnjih i spoljnih činilaca na politike pojedinih zemalja Bliskog istoka i njihove bilateralne i multilateralne odnose. U ukupno 41 posmatranoj godini objavljeno je 12 tekstova domaćih autora koji se uklapaju sa uvodnim kriterijuma i četiri predavanja stranih gostiju na temu Bliskog istoka. Jedan ili dva teksta su plod grupe autora, a skrenuta je pažnja i na još dva teksta koja nemaju za temu analizu bliskoistočne politike, iako pominju neke teritorije ili zemlje šireg Bliskog istoka.

Naučni aparat je ponekad odsutan ili prisutan u tragovima. Ipak, složena ekonomska, unutrašnja i spoljnopolitička analiza je izuzetno korisna i savremenim istraživačima istorije i međunarodnih odnosa tog dela sveta. Metodološka neujednačenost ili nepostojanje metoda uopšte u pojedinim člancima govori i o njihovoj slaboj upotrebnoj vrednosti – npr. obična hronika ili prepričavanje, kao kod Jerkovića, Ortakovskog i donekle Petkovića. Međutim, iako je bio prevashodno analitički, jugoslovenski pristup proučavanju međunarodnih odnosa na prostoru Bliskog istoka je u smislu saznavnih dometa validan, iako se ne upušta u teorijska razmatranja.

Domaći tekstovi se u prvom periodu koji prethodi eposi razvoja ideje nesvrstanosti (1950–1956) odlikuju naglašenije marksističkom analizom ili korišćenjem parola poput klasne i progresivne borbe, osveščivanja radničke klase i masa. U narednom ciklusu, vremenu nesvrstanosti od ideje do delovanja pokreta (1956–1990), koji odlikuje najveći deo perioda kojim smo se bavili, primetnije je težište na analizi bilateralnih i multilateralnih odnosa regionalnih i vanregionalnih zemalja, te procesa međunarodnog karaktera. Unutrašnje politički procesi se manje istražuju, što je analogno opadanju ideološkog žara.

⁶⁸ Radovan Vukadinović, „Mediteranska politička pomeranja”, op. cit., str. 11.

⁶⁹ Vladimir Ortakovski, „Rezultati i posledice izraelsko-arapskih ratova”, op. cit., str. 228.

Najviši domet u naučnom smislu ostvaren je u članku Aleksandra Magareševića, koji je izneo i nova gledišta o međunarodnopravnim i političkim posledicama delovanja Saveta bezbenosti u smirivanju i eventualnom rešavanju arapsko-izraelskih i izraelsko-palestinskog sukoba. Na saznajnom planu, iako bez formalnog naučnog aparata, podjednako su važne analize Lea Matesa, visoko rangiranog diplomate i generalnog sekretara komunističkog vođe Jugoslavije, i Dragana Stojiljkovića. Radovan Vukadinović analizira mediteranske, te time delimično bliskoistočne odnose kroz prizmu geopolitike i delimično klasične realističke škole međunarodnih odnosa, mada to nije eksplicitno naveo. Pravna i ekonomska analiza borbe za kontrolu energenata je predstavljena u Vekarićevom članku.

Vremenom opada upotreba marksističke frazeologije, koja kod pojedinih autora manjka ili je u tragovima (Vekarić, Vukadinović, Mates, Petković). Analiza odnosa prema SSSR-u i SAD oslikava tadašnju spoljnopolitičku orijentaciju Jugoslavije i dvaju dominantnih svetskih sila. U prvom periodu nema kritičkih ocena delovanja SAD, dok je SSSR stalno osuđivan. Kasnije je kritika SSSR-a manje prisutna, i u paru sa negativnijim ocenama delovanja SAD. Istini za volju, nijedan autor nije kritikovao delovanje Vašingtona u meri u kojoj je to činjeno sa postupanjem zvanične Moskve kada je reč o politici dveju supersila prema regionu Bliskog istoka. Osim toga, indikativno je da se ublažavanje socijalističkih stavova u analizi umekšava uporedo sa razvojem Pokreta nesvrstanih, koji je kao jedno od osnovnih načela imao politiku nemešanja u unutrašnju politiku jer je okupljao (i okuplja) raznolike političke sisteme – od apsolutnih monarhija i diktatura do narodnih demokratija i ustavnih liberalnih demokratija.

Literatura

- Al-Daud, Mahmoud Ali, „Ciljevi i sredstva borbe naroda Arabije za slobodu”, *Međunarodni problemi*, god. XIV, br. 1, 1962, str. 147–152.
- Arsenijević, Vojislav, „Ekonomske odnose Francuske i Severne Afrike”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 114–135.
- Ben Barka El Mehdi, „Maroko i nasleđeni problemi”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 97–100.
- Bulajić K(rsto), „Nešto o osnovnim principima naše spoljne politike”, *Međunarodni problemi*, god. IV, br. 4, mart–april 1952, str. 8–15.
- Cvijić, Jovan, *L'Annexion de la Bosnie et la question serbe*, Hachette et Cie, Paris, 1909.
- Ghali, Boutros, „Arapski federalizam”, *Međunarodni problemi*, god. XIV, br. 1, 1962, str. 139–146.

- Janković, Slobodan, „Sukobi na Bliskom istoku – osnovna obeležja”, *Međunarodni problemi*, god. LIX, br. 2–3, 2007, str. 266–307.
- Janković, Slobodan, *Anglo-američka obmana*, Catena Mundi, Beograd, 2017.
- Jerković, Đorđe, „Beleške o prestrojavanju na Mediteranu”, *Međunarodni problemi*, god. XXVII, br. 2, 1975, str. 24–39.
- Južnič, Stane, „Razmatranja o formiranju nacija u nerazvijenim zemljama – uloga istorijskog faktora”, *Međunarodni problemi*, god. XX, br. 4, 1968, str. 23–37.
- Kolonijalna grupa instituta, „Križa kolonijalnog sistema”, *Međunarodni problemi*, god. II, br. 2–3, april–jun 1950, str. 49–97.
- M.P., „Aspekti političkih zbivanja na Bliskom i Srednjem Istoku”, *Međunarodni problemi*, god. III, br. 4, jul–avgust 1951.
- Magarašević, Aleksandar, „Međunarodnopravna obeležja arapsko-izraelskog sukoba”, *Međunarodni problemi*, god. XXVI, br. 3, 1974, str. 43–68.
- Mates Leo, „Evolucija konflikata na Bliskom istoku i velike sile”, *Međunarodni problemi*, god. XXVI, br. 2, 1974, str. 9–37.
- Mates Leo, *Nesvrstanost: teorija i savremena praksa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1970.
- Mirkov, Željko Ž., *Spoljna politika Jugoslavije 1948–1956. i pitanje Balkanskog pakta*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2018.
- Ortakovski, Vladimir, „Rezultati i posledice izraelsko-arapskih ratova”, *Međunarodni problemi*, god. XLI, br. 2–3, 1989, str. 221–234.
- Paut, Mirko, „Pitanje bivših italijanskih kolonija”, *Međunarodni problemi*, god. II, br. 6, novembar–decembar 1950, str. 103–123.
- Petković, Ranko, „Bliski istok i velike sile”, *Međunarodni problemi*, god. XXII, br. 2, 1970, str. 95–104.
- Popović, Vasilj, *Istočno pitanje: istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanliške carevine u Levantu i na Balkanu*, Beograd, 1928.
- Quaroni, Pietro, „La politique extérieure de l’U.R.S.S. depuis le régime stalinien”, *Le Monde Diplomatique*, Mars 1957, <https://www.monde-diplomatique.fr/1957/03/QUARONI/22087, 20/09/2018>.
- Rajh, Zdenko, „Rezultati i perspektive zapadnoevropske saradnje”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 3–26.
- Selenić, Slobodan, „Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije”, *Annales for Istrian and Mediterranean Studies: Series Historia et Sociologica*, Vol. 24, No. 4, 2014, pp. 553–562.

- Stojanović H., „Odranbeni sistem Srednjeg istoka”, *Međunarodni problemi*, god. IV, br. 4, mart–april 1952, str. 59–62.
- Stojiljković, Dragan, „Arapski svet i faktori njegovog ujedinjavanja”, *Međunarodni problemi*, god. X, br. 4, 1958, str. 77–96.
- Vajs, Albert, „Tri godine Države Izrael”, *Međunarodni problemi*, god. III, br. 5, septembar–oktobar 1951, str. 51–61.
- Vekarić, Vatroslav, „Evolucija petrolejskih koncesija u zemljama Bliskog istoka”, *Međunarodni problemi*, god. XXII, br. 3, 1972, str. 127–136.
- Vukadinović, Radovan, „Meditranska politička pomeranja”, *Međunarodni problemi*, god. XXVII, br. 3–4, 1975, str. 9–18.
- Vukman, Peter, “The Balkan Pact, 1953–58: An analysis of Yugoslav-Greek-Turkish Relations based on British Archival Sources”, *Mediterrán Tanulmányok Études sur la région méditerranéenne*, Szeged, Vol. 22, 2013, pp. 25–36.
- Walters, Dennis, „Situacija u Evropi posle događaja u ČSSR i situacija na Bliskom istoku”, *Međunarodni problemi*, god. XX, br. 4, 1968, str. 147–148.
- Životić, Aleksandar, „Jugoslovenska spoljna politika tokom suecke krize i stabilnost Balkanskog pakta 1956–1957”, *Arhiv*, god. VIII, br. 1–2, 2007, str. 138–149.

Slobodan JANKOVIĆ

THE STUDY OF THE MIDDLE EAST IN THE JOURNAL *INTERNATIONAL PROBLEMS* BETWEEN 1950 AND 1990

Abstract: The paper analyses articles which deal with the Middle East politics, published in *International Problems* – a scientific journal of the Institute of International Politics and Economics, Belgrade. The author employs the method of content analysis to examine 12 research articles. The analysed articles are classified chronologically, by periods before and after 1956 when socialist Yugoslavia started the implementation of foreign policy based on the Non-Alignment principles (and eventually became one of the founding members of the Movement). That year also coincides more or less with the end of the Balkan Pact. The author particularly analyses ideological stances and tones used in texts, comparing them with the foreign policy of official Belgrade *vis-à-vis* Moscow and Washington. The author concludes that after the 1950s the revolutionary fervour was lost and the use of the Marxist framework in the analysis of the reality of international relations in the Middle East declined significantly.

Key words: International Problems, Middle East, Soviet Union, Marxism, Non-Alignment, Yugoslav Foreign Policy, Institute of International Politics and Economics.